

філол. наук : спец. 10.02. 01 “Українська мова” / С.В. Овсейчик. – К., 2006. – 19 с. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія/ О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. Collin P.H. Dictionary of Environment and Ecology / P.H. Collin. – London: Bloomsbury Publishing, 2004. – 228 p. McGraw-Hill Dictionary of Environmental Science / McGraw-Hill. – New York; Chicago; San Francisco et.al. : McGraw-Hill, 2003. – 388 p.

УДК: 811.111.-26

РУДНИЦЬКА Н.М.

(Луганський державний інститут культури і мистецтв)

ПЕРЕКЛАД ТВОРІВ В. ШЕКСПІРА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається вплив ідеологічних чинників на переклад творів В. Шекспіра українською мовою, в тому числі вплив політичної ідеології на рівні державної політики та особистих поглядів перекладача, а також взаємодія релігійних поглядів авторів оригінального та перекладеного текстів.

Ключові слова: переклад, політична ідеологія, релігійна ідеологія.

Рудницкая Н.Н. Перевод произведений У. Шекспира на украинский язык: идеологический аспект. В статье рассматривается влияние идеологических факторов на перевод произведений У. Шекспира на украинский язык, в т.ч. влияние политической идеологии на уровне государственной политики и личных взглядов переводчика, а также взаимодействие религиозных взглядов авторов оригинального и переведенного текстов.

Ключевые слова: перевод, политическая идеология, религиозная идеология.

Rudnytska N.M. W. Shakespeare's Works Translation into Ukrainian: Ideological Aspects. The article deals with ideological influence on W. Shakespeare's works translation into Ukrainian, including such aspects as political ideology at the state language policy level and a translator's personal views, as well as interaction of the original author and translators' religious beliefs.

Key-words: translation, political ideology, religious ideology.

Розгляд впливу ідеологічних чинників на розвиток теорії і практики перекладу в Україні є актуальною темою, і найчастіше ця проблема розглядається в аспекті панівної політичної ідеології. Українська історія, на жаль, надає багатющий матеріал, оскільки переклад як засіб комунікації з іншими націями, культурами і ідеологіями, а також засіб розвинення національної мови, завжди контролювався владою. Коли з'явилася можливість відкрито говорити про негативний вплив радянського режиму на розвиток вітчизняної теорії і практики перекладу, це питання стало предметом перекладознавчого аналізу [Зорівчак 2008; Стріха 2006; Шмігер 2008]. Втім, ідеологічні чинники включають, як відомо, не лише політичні, а й етичні, художні, релігійні, філософські [Горбатенко 2004, с. 47], тому доцільним видається розглядати питання впливу ідеології на процес і результат перекладу з урахуванням всього розмаїття факторів. Отже, **метою** цієї розвідки є окреслити основні способи впливу ідеології на переклад художнього твору як процес і результат. Матеріалом для аналізу було обрано твори В. Шекспіра та їхні переклади українською мовою, і конкретними завданнями статті є визначити типи потенційних ідеологічних чинників перекладу творів В.Шекспіра українською мовою та на конкретних прикладах проаналізувати межі впливу цих чинників на переклад як процес і результат. Тож **об'єктом** аналізу є ідеологічні чинники перекладу творів В.Шекспіра українською мовою, а **предметом** – ті складові оригінального та перекладених текстів, що несуть в собі відбиток впливу ідеологічних чинників.

Історія перекладів творів Вільяма Шекспіра українською нараховує вже більш ніж півтора століття і є доволі вивченою. Свого часу М. Мороз уклав вичерпний бібліографічний список перекладів шекспірових творів [Мороз 1986]; дослідженням творчості англійського класика та питаннями його перекладу займалися як теоретики літератури, так і перекладу [Габлевич 2008; Куконіна 2002; Торкут 2008]. Історія перекладів починається 1849 року, коли М. І. Костомаров переклав фрагмент трагедії “Отелло”, а до кінця століття було опубліковано 12 перекладів Шекспірових творів та їх фрагментів [Мороз 1986, с. 803].

Щодо ХХ ст., існують протилежні точки зору щодо процесу рецепції творчості англійського класика в українській традиції. Деякі дослідники вважають, що цей процес аж ніяк не можна визнати потужним. Так, М.Соколянський відмічає “сповільнене просування у справі кваліфікованого (!) перекладу всіх творів британського генія українською мовою та культурного

видання цих перекладів” [Соколянський 2008]. Дійсно, шеститомна збірка творів Шекспіра у перекладах українською вийшла друком лише у 1986 році, причому М. Соколянський скептично коментує, що “деякі культурологи схильні з’ясовувати це прикре запізнення “імперською дискримінацією”. Але ж на той час уже давно посідали своє місце на книжкових полицях повний естонський Шекспір, повний грузинський Шекспір, і низку тих, що опинилися попереду, можна було би продовжити” [Соколянський 2008].

З цією точкою зору категорично не погоджується Н. Торкут, яка аргументовано, спираючись на порівняльний аналіз процесів рецепції творчості В. Шекспіра різними європейськими літературами протягом XVIII – XX ст.ст. доводить, що саме політичні ідеологічні чинники були головною перешкодою для вітчизняного шекспірознавства та україномовної шекспіріани. Саме “через колоніальний стан України всесвітній «шекспірівський бум» середини XIX – початку XX століття майже не торкнувся тодішньої української культури. Та воно й не дивно, адже становище української мови в імперіях було настільки принизливим, що видавці не бачили сенсу в друкуванні будь-яких україномовних перекладів. І якщо в Австро-Угорщині на офіційному рівні за українською мовою ще зберігався певний статус мови (хоча й “хлопської”), то в Росії вона була позбавлена навіть і цього: “по высочайшему соизволению” їй належало бути “малороссийским наречием” [Торкут 2008].

Дійсно, переклади творів Шекспіра в XX ст. з’являються як на території України, так і в еміграції, хоча останні залишаються протягом десятиліть невідомими як читачам, так і вітчизняним дослідникам, – знов-таки через причини виключно ідеологічні.

Цікаво, як ці процеси оцінюють в сучасній Росії. Так, на Шекспірівських читаннях, що проводились у Москві 2010р. Російською академією наук, доповідь Н.В. Сапрігіної було присвячено творам Шекспіра в українських перекладах [Сапрыгіна 2010]. Анотація цієї доповіді містить твердження, які несуть в собі чіткі ознаки імперської політики, зокрема: “Русский язык распространён на Украине, и украинцы имеют возможность читать Шекспира в русских переводах.... Тем не менее, большая часть пьес Шекспира переведена на украинский.... В постсоветскую эпоху из-за ослабления требований *цензуры* появляются и слабые переводы [Сапрыгіна 2010]” (виділення наше. – Н.Р.). Підсумовуючи аналіз якості українського сонетарію, авторка зазначає, що існують “6 полных переводов сонетов Шекспира, но только переводы Дмитра Паламарчука и Дмитра Павличка производят впечатление высокого поэтического мастерства [Сапрыгіна 2010]”. Наявність подібних висловлювань у збірці матеріалів конференції, що її проводить Шекспірівська комісія Російської академії наук, ще раз засвідчує справедливості твердження, що імперське ставлення до української шекспіріани в минулому мало значний негативний вплив на розвиток останньої.

Політична ідеологія може впливати на переклад не лише на рівні державної політики, але й на рівні світогляду окремого перекладача. Так, всім відомий сонет 66 у перекладі Д. Павличка звучить дуже гостро, оскільки перекладач вкладає в текст свій біль та дещо наближує шекспірівський твір до ситуації в українському суспільстві наприкінці 1970-х – початку 1980-х р.р. (У 1978-му перекладача було звільнено з посади головного редактора журналу “Всесвіт” через ідеологічні причини [Торкут 2008]). Д. Павличко підсилює та замінює окремі образи так, що вони стають дуже сучасними та зрозумілими для його читача. Так, *needy Nothing* він перекладає як *вельможне бидло*; *Art made tongue-tied by Authority* – *мистецтво під п'ятою влади*, *Folly (doctor-like) controlling Skill* – *талант під наглядом шпика*, *прамота, що їй замисли рот* [Павличко 1986, с. 756].

На матеріалі того самого сонету та інших варіантів перекладу можна спостерігати також за впливом інших ідеологічних чинників на переклад, зокрема, взаємодії релігійних поглядів автора оригінального твору та перекладачів. Це питання є доволі глибоким і неоднозначним, тому його розгляду ми присвятили окрему статтю [Рудницька 2012], основні положення якої можна представити у вигляді наступних тез.

1. Для адекватного аналізу та інтерпретації сонету 66 як тексту, в якому відбиваються релігійні погляди автора, необхідним видається аналіз доступної інформації щодо ставлення Шекспіра до релігії. У його творах містяться численні алюзії на біблійні мотиви та літургійні елементи, як католицькі, так і протестантські [Schoenbaum 1987, р. 61]. Доступні документальні джерела, втім, свідчать, що навряд чи письменник був набожною людиною [Pearce 2008, с. 38]). Що ж до біблійних та літургійних алюзій та цитат, на думку Д. Деніела, письменник використовував їх лише тому, що “аудиторія, яка добре знала текст англійської Біблії, швидко

розуміла їхнє значення” [Daniell 2001, p. 4] (переклад наш. – *Н.Р.*).

2. Незважаючи на високий ступінь текстологічного опрацювання сонету 66 та наявність численних варіантів перекладу, серед яких є загально визнані взірці, релігійний аспект часто залишається поза увагою перекладачів та дослідників.

3. Відхилення від оригінального задуму може бути і проявом свідомого підходу, коли йдеться про роботу професійного перекладача. В окремих сучасних перекладах як російською (прим., В. Мікушевича), так і українською мовою (Л. Ніколаєнко), можна побачити образи, що протирічать релігійним поглядам автора. В оригіналі герой, сповнений сильних емоцій, зневажає основні християнські цінності – терпіння, покору волі бога. В. Мікушевич перекладає останній рядок сонету: “*И бросить здесь любовь мою грешно* [Шекспир 2004]”. Таке перекладацьке рішення видається сумнівним саме тому, що міркування щодо грішності, ще й поставлене у перекладі у сильну – кінцеву – позицію, протирічить загальній ідеї оригінального твору.

Л. Ніколаєнко вводить два образи, відсутні в оригіналі – *пророк* і *святість*. З одного боку, вони нібито не протирічать оригіналу, і просто підсилюють оригінальні образи. Так, “*Folly... controlling skill*», тобто “дурість, що контролює майстерність» замінюється на “дика дурість *в образі пророка*”. Образ “*досконалість*” – “*right Perfection wrongfully disgraced*” замінюється на “*святість*” [Шекспир 2008]. Але така заміна образів негативно впливає на передачу смислової ємності сонету: уведені до перекладу образи «*пророк*» і «*святість*» разом формують враження, що автор оригіналу дуже стривожений саме тим, що в його суспільстві зневажаються справжні святині. Насправді ж автор говорить перш за все про цінності загальнолюдські, гуманістичні. З цієї точки зору найбільш точним видається переклад Д. Паламарчука [Шекспир 1966]. І, хоча йому часто закидають, що переклад має ознаки впливу російськомовного перекладу С. Маршака, на нашу думку, саме Д. Паламарчук виконав переклад, що не містить ідеологічних компонентів – ані політичних, ані релігійних – які були б чужими для оригінального твору.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити **висновок**, що переклад творів В. Шекспіра українською мовою зазнав та продовжує зазнавати значного впливу з боку принаймні двох ідеологічних чинників – політичного та релігійного, причому політична ідеологія може впливати як на рівні державної мовної політики, так і на рівні особистих поглядів конкретного перекладача. Якщо ми говоримо про адекватний переклад, а не авторизований, перекладач має чітко розуміти власні ідеологічні настанови, бачити різницю між власною політичною та релігійною ідеологією та ідеологією автора, і не дозволяти власним поглядам проявлятися в перекладеному тексті.

Література

- Габлевич М. Духовна концепція сонетів Шекспіра / Марія Габлевич. – Український шекспірівський портал. – 25/11/2008. – Режим доступу: <http://shakespeare.zp.ua/modules/smartsection/item.php>. Зорівчак Р.П. У духовно-культурному полі Григорія Кочура / Роксолана Зорівчак // Од слова путь верстаючи до слова... / Збірник на пошану Р.П. Зорівчак / Редкол.: О.І. Чередниченко (голова) та ін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 11-63. *Куконіна Н.А.* Зіставлення словника перекладу із словником оригіналу як перекладознавча проблема (на матеріалі перекладів шекспірівського “Гамлета”). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Н.А. Куконіна. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2002. – 20 с. *Мороз М. В.* Шекспір в Українській РСР / Мирослав Мороз // В.Шекспір. Твори в шести томах: Том 6. – К.: Дніпро, 1986. – С. 803-832. *Павличко Д.* Сонети (вибрані) / Дмитро Павличко // В.Шекспір. Твори в шести томах: Том 6. – К.: Дніпро, 1986. – С. 788-797. *Політологічний енциклопедичний словник* [упорядн. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. *Сапрыгіна Н.В.* Шекспир в украинских переводах / Н.В. Сапрыгина // Шекспировские чтения 2010. Сборник аннотаций докладов. – М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2010. – 64 с. *Рудницька Н.М.* Релігійна ідеологія як чинник перекладу художнього твору / Н.М. Рудницька // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012 (у друці). *Соколянський М.* Криза в українському шекспірознавстві? / Марк Соколянський. – Літакцент. – 31 січня 2008. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2008/01/31/mark-sokoljanskyj-kryza-v-ukrajinskomu-shekspiroznavstvi/>. *Стріха М.* Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К.: Факт, 2006 – 344 с. *Торкут Н.* Український шекспірівський проект – бути чи не бути? / Наталія Торкут // Літакцент. – 27 лютого 2008. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2008/02/27/natalija-torkut-ukrajinskyj-shekspirivskyj-proekt-buty-chy-ne-buty/>. *Шекспір В.* Сонет 66 / Вільям Шекспір; [пер. з англ. Л. Ніколаєнко]. – Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=67468>. *Шекспір В.* Сонети / Вільям Шекспір; [пер. з англ. Д. Паламарчук]. – К.: Дніпро, 1966. – 195 с. *Шекспир У.* Сонеты / Уильям Шекспир; [пер. с англ. В.Микшевича]. – М.: Водолей Publishers, 2004. – Режим доступу: http://ebiblioteka.com.ua/zarubejnaya_poeziya/shekspir_vilyam/sonetyi_pervmikushevicha.350. *Шмігер Т.В.* Історія українського перекладознавства ХХ ст.: ключові проблеми та періодизація: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Т.В. Шмігер. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2008. – 20 с. *Daniell D.* Shakespeare and the Protestant Mind / David Daniell. – Shakespeare Survey, 2001. – V. 54. – P. 1-12. *Pearce, Joseph.* The Quest for Shakespeare: The Bard of Avon and the Church of Rome / Joseph Pearce. – Fort Collins, CO: Ignatius Press. – 2008. – 126 p. *Schoenbaum, Samuel.* William Shakespeare: a compact documentary life / Samuel Schoenbaum. – New York: Oxford University Press, 1987. – 197 p.